

Ontologija

ONTOLOGIJOS TRANSFORMACIJOS: FORMA IR NEGATYVUMAS*

Rita Šerpytytė

Vilniaus universiteto
Religijos studijų ir tyrimų centras
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: rita.serpytyte@rstc.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje keliamas klausimas – ar ir koku mastu galima, viena vertus, kalbėti apie ontologijos tapatybę, kita vertus – ontologijos transformacijas. Ontologijos tapatumo ir transformacijų galimybės problema svarstoma rekonstruojant plastiškumo sampratą Catherine Malabou filosofijoje. Ši rekonstrukcija atliekama orientuojantis į pačiai plastiškumo idėjai esmingiausių formos santykį su negatyvumu. Parodoma, jog plastiškumo kaip formos anihiliacinės galios analizė Malabou filosofijoje yra grindžiama dviejų neigimų – dialektinio bei diferencinio (dekonstrukcinio) neigimo – atskyrimu. Tačiau tokioje analizėje nematoma skirtumo tarp loginio ir ontologinio neigimo (negatyvumo) aspektų. Tuo tarpu įžvelgiant loginį ir ontologinį neigimo (negatyvumo) netapatumą, dialektiką reikėtų priešinti ne neigimui kaip *différance*, o svarstyti dialektinės ir nihilistinės strategijos santykio klausimą. Šis ne visai aiškiai artikuliuotas bei kontroversiškas požiūris į dialektikos ir neigimo santykį Malabou filosofijoje tampa pačios formos plastiškumo atvira problema. Į formos santykį su negatyvumu nukreipta Malabou filosofijos rekonstrukcinė analizė atskleidžia ontologijos transformatyvumą, metamorfiškumą, orientuotą į filosofinę formą – sąvoką. Tačiau transformacija Malabou mąstyme niekada negriauna tapatumo, bet ji kaip tik patvirtina.

Pagrindiniai žodžiai: forma, plastiškumas, negatyvumas, nihilizmas, Malabou, Hegelis

Šiuo straipsniu norėčiau plėtoti projekte „Ontologijos transformacijos: nihilizmas, etika, medijos“ jau pradėtą svarstyti ontologijos transformacijų problemą, t. y. aptarti ne tik paties tokio teorinio „reiškinio“ prasmę ir manifestacijas, bet ir pačią ontologijos transformatyvumo „idėją“. Šiuo požiūriu man pasirodė itin parankios šiuolaikinės autorės Catherine Malabou filosofinės nuostatos. Abstrakčiai keliamas ontologijos

transformatyvumo galimybės klausimas būtų pernelyg plati ir sykiu neturinti aiškesnių teorinių ribų problema. Tad galima iš karto pastebėti, kad Malabou filosofijoje ši problema yra akivaizdžiai „susiaurinama“ – ji keliamą kaip *plastiškumo* problema. Šiame straipsnyje savo ruožtu taip pat ketinu „susiaurinti“ svarstymo rėmus: ne tiesiog pristatyti svarbiausias Malabou filosofijos nuostatas, bet, rekonstruodama šiai filosofijai esmingą plastiškumo sampratą, nagrinėti pačiai plastiškumo idėjai konstitutyviai svarbų formos santykį su negatyvumu. Taigi ieškant Malabou trans-

* Straipsnis parengtas pagal projekte „Ontologijos transformacijos: nihilizmas, etika, medijos“ atliktą tyrimą, finansuotą Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. MIP-011/2013).

formacijų prasmės mane labiausiai domins jos pristatomos plastiškumo sampratos nihilistinė perspektyva.

Kita vertus, į plastiškumo sampratos negatyvųjį aspektą sutelkta analizė bus realizuojama ne vien aptariant Malabou filosofines nuostatas, bet ir projektuojant jas į Hegelio, Heideggerio, Derrida, o iš dalies ir į Agambeno filosofiją.

Kaip jau minėta, svarbiausias klausimas, kurį ketinu svarstyti, bus šis: ar galima ir koku mastu galima, viena vertus, kalbėti apie ontologijos tapatybę, kita vertus – ontologijos transformacijas, o sykiu apie tai, ar ontologijos transformacijos neigia Vakarų filosofijai „imanentiškos“ ontologijos tapatybę, ar, priešingai, ją kaip tik patvirtina?

Šios tapatybės ir jos transformacijų paiešką pirmiausia sutelkiau apie *formos* konceptą. Nes jeigu ontologiją visų pirma laikysime filosofine veikla, tai galėsime prisiminti Hegelio žodžius kad ir iš jo *Religijos filosofijos paskaitų*, kur kaip tik sakoma:

„Filosofija yra veikla, kuri į *sąvokos formą* verčia tai, kas yra vaizdinio formos“ (Hegel 1983: 264).

Arba:

„Filosofijos tikslas yra prezentuoti tiesą (Absoliučią Dvasią) grynąja sąvokos forma, tai yra grynojoje tapatybėje tarp formos ir turinio“ (Hegel 1983: 265).

Tačiau provokatyviai galime pastebėti, kad šie „trivialiai“ ir dargi metafiziškai skambantys teiginiai, pretenduojantys į definicijų žanrą, rizikuotų likti iš tiesų retrogradiški, jeigu nematytume galimybės į jų autorių pasižiūrėti „nauju“ žvilgsniu. Tokį retrogradiškai Hegelio atžvilgiu nusiteikusių skaitytojų galbūt kaip tik gali priversti suklusti Catherine Malabou įžvalga:

„Aš esu sakiusi ir vėl kartoju, kad mes dar nepabaigėme su Hegeliu. Man kelia

šypsena mintis visų tų, kurie sykių pagalvojo, ir kurie dar tiki, kad jie gali užšokti ant tam tikru antihėgelizmu, pirmiausia postmetafiziniu, apjuosto vežimo“ (Malabou 2010: 4).

Hegelio filosofijos idėja, kurią Malabou pirmiausia iškelia kaip labai svarbią, tiesą sakant, yra paraštinė ir gana kontroversiška, ypač išpopuliarėjusi pastaruoju metu, – tai *plastiškumo* idėja. Kaip tik ją čia ir ketinu aptarti. Kaip žinoma, tą idėją Malabou padaro centrine savo keliuose pagrindiniuose veikaluose: *Plastiškumas rašto salėlydyje. Dialektika. Destrukcija H. Dekonstrukcija* (*La Plasticité au soir de l'écriture: Dialectique, destruction, déconstruction*, 2005. Čia remsimės vertimu į anglų k.: Malabou 2010), *Akcidentiškumo ontologija* (*Ontologie de l'accident*, 2009. Vertimas į anglų k.: Malabou 2012), *Ką daryti su mūsų smegenimis?* (Malabou 2008) ir, žinoma, *Hegelio ateitis* (*L'Avenir de Hegel*, 1996. Vertimas į anglų k.: Malabou 2005).

Tačiau vis dėlto tektų pastebėti, kad plastiškumo idėjai tenkantis krūvis minėtuose veikaluose pasiskirsto nevienodai. Plastiškumas kaip pagrindinė Malabou dominanti tema, o plastiškumo sąvoka kaip pagrindinis Hegelio naują „atėjimą“ žadantis orientyras randamas knygoje *Hegelio ateitis*. Atrodytų, kad šią tam tikru iššūkiu tapusią, Derrida ypač palaimintą knygą turėtume laikyti ir išsamiausiu Malabou plastiškumo sampratos pristatymu. Tačiau reikia pripažinti, kad taip toli gražu nėra. Nors ir darydama itin drąsų žingsnį – Hegelio filosofiją bandydama sutelkti apie plastiškumą kaip pagrindinę idėją, Malabou šioje knygoje prisipažįsta, jog iš tiesų plastiškumo sampratą / sąvoką dar reikia „padaryti“, sukurti, išstbulinti (*travailler*). Tačiau toks sąvokos „darymas“ yra tam tikra prasme paradoksalus – reikia suteikti formos / formavimo funkciją terminui, kuris

patys, pirmine reikšme, aprašo arba žymi formos suteikimo aktą (Malabou 2009: 8).

Taigi, Hegelio filosofijoje aptikusi jo filosofijos neišsemą ir neišsemiamą šaltinį – plastiškumą – Malabou *Hegelio ateitis* bando „išgryninti“ pačią jo sąvoką. Plastiškumą Malabou imasi pristatyti kaip tai, kas „nenumatyta“ (Malabou 2009: 7). Plastiškumo sąvoka įtraukiama į žaidimą, sykiu suformuluojant pagrindinį jos „darymą“ (*travailler*) suponuojantį uždavinį:

„Padaryti/sukurti (*travailler*) sąvoką yra varijuoti ir jos išplėtimu, ir jos suprantamumu. Tai reiškia jos generalizavimą jos išimčių inkorporavimu. Tai reiškia jos eksportavimą anapus jos pirmaprados srities (*domain*), jos naudojimą kaip pavyzdžio (*model*) arba, atvirkščiai – tam, kad jai būtų surastas pavyzdys (*model*), trumpai tariant, tai yra laipsniškas *formos* funkcijos jai suteikimas, kaip tam tikra tvarka vykstančių transformacijų pasekmė“ (Malabou 2009: 7) (Canguilhem 1970: 206), – taip, siekdama pristatyti plastiškumą, Malabou Canguilhemo žodžiais nusako pačios sąvokos „darymo“ (*travailler*), *formavimo* aktą.

Suteikti sąvokai *formą* – šis tikslas pirmiausia nukreiptas į pačią plastiškumo sąvoką; tačiau šitokia „operacija“ yra ne kas kita kaip pačios plastiškumo sąvokos plastiškumo patikrinimas.

Kaip matyti, pati Malabou nuoroda į (plastiškumo) sąvokos formą signalizuoja du dalykus – tai, kad plastiškumas yra formuojantis aktas, pati *forma*, tačiau, kita vertus, – tai, kad plastiškumas, kuris ją domina, yra sąvokos plastiškumas.

Tad nors ir bandydama atsižvelgti į įvairius plastiškumo variantus ir svarstyti įvairias plastiškumo reikšmes, jau *Hegelio ateitis* Malabou plastiškumo idėją Hegelio filosofijoje ima sieti su sąvokos (noetiniu) plastiškumu. Aptardama Hegelio atliekamą

Aristotelio veikalo *Apie sielą* interpretaciją, Malabou teigia, kad Hegelis, vieną sąvoką veidrodiniu principu statydamas priešais kitą ir taip įtraukdamas negatyvumą į grynojo akto arba „absoliutaus substancialumo“ būvį, galiausiai *πάσχειν* ir *ἐνεργεῖν* sąveika atskleidžia jų autodeterminacijos procesą. Būtent ši sąveika, anot Malabou, nusipelno *plastiškumo* vardo (Malabou 2009: 45). Čia Hegelis kalba apie noetinį plastiškumą. Malabou nuomone, būtent *Antropologijoje* kalbėdamas apie noetinį plastiškumą Hegelis pirmą kartą plastiškumui suteikia ontologinę prasmę, nukreipdamas ją į antropologinį turinį (*ibid.*).

Atrodytų, kad pirmąją ir sykiu tikrą iššūkį filosofijoje tampančią Malabou knygą labiausiai sutelkia mintis išryškinti pačią plastiškumo sąvokos reikšmę, įvedant hierarchiją Hegelio plastiškumo termino vartosenoje. Plastiškumo sąvokos formą gali įgyti tik ontologinei plastiškumo prasmei „atstovaujantis“ noetinis, arba spekuliatyvus, plastiškumas.

Tačiau, kaip teigia pati Malabou, klausimas, kuris lieka neatsakytas *Future of Hegel*, yra *plastiškumo statuso* klausimas (Malabou 2010: 23). Plastiškumui kaip sąvokos *formai* aptarti skirtą Malabou knygą – *Plastiškumas rašto saulėlydyje. Dialektika. Destrukcija. Dekonstrukcija* galėtume laikyti tolesne plastiškumo statuso paieška. Šioje nedidelėje, gero straipsnio apimties knygelėje, viena vertus, susitelkiama ties plastiškumu kaip *formos* plastiškumu, kita vertus – forma atskleidžiama kaip negatyvi galia *par excellence*.

Kaip pastebi jau Malabou tyrinėtojai cituodami ją pačią, Malabou plastiškumo idėją perskaito trijų didžiųjų įtakų jai ir prieš jas – Hegelio, Heideggerio ir Derrida – perspektyvoje (žr. Malabou 2010: xiii). Tuo tarpu Malabou santykis su

Agambenu veikiau iškrenta iš šios įtakų zonos – jos santykis su Agambenu ne tik kritiškas, jis didžia dalimi priešingas santykiui su minėtaisiais autoriais. Kritinis Malabou santykis su Agambenu kyla iš skirtingo jų Hegelio, Heideggerio, taip pat Derrida traktavimo ir ypač liečia ne tik plastiškumo idėjos vertingumo klausimą, bet ir su minėta idėja sietiną negatyvumo problemą.

Tačiau grįžkime prie minėtųjų autorių įtakos zonoje keliamos plastiškumo idėjos. Plastiškumo idėjai kaip savo filosofijos idėjai išskirti Malabou yra svarbi viena Hegelio *Dvasios fenomenologijos* vieta iš šio veikalo Pratarinės:

[...] plastiška pavyktų būti/taptų tik tokiai filosofinei/è ekspozicijai/a, kuri griežtai atsisakytų įprastinio santykio tarp propozicijos dalių“ (Hegel 1997: 73).

Knygoje *Plastiškumas rašto saulėlydyje. Dialektika. Destrukcija. Dekonstrukcija* nuolatos apeliuodama į šį Hegelio pasąžą, Malabou sykiu įtvirtina dar *Hegelio ateityje* išryškintą noetinio, spekuliatyviojo plastiškumo prerogatyvą.

Jeigu prisiminsime graikiškąją žodžio „plastiškumas“ etimologiją, tai *plassein* reikš „modeliuoti“ (*to model*), „formuoti“ (*to mold*). Būtent ši graikiškoji santykio su forma prasmė Malabou yra svarbiausia interpretuojant Hegelį – jai plastiškumas yra gebėjimas kam nors suteikti formą, taip pat kažko gebėjimas įgyti formą. Tačiau jai svarbi ir moderni šio termino reikšmė: „plastiškai sprogu“, „plastiškas sprogmuo“, „plastiškai prieštaringas“ („plastic explosive“), pabrėžiantis potencialią griauti, sprogdinti formą (Malabou 2010: 87, 13 pastaba).

„Neužmirškime, kad ‘tai, kas plastiškai sprogu’, susieta su ‘bombardavimu’, yra sprogi substancija, pagaminta iš nitrogli-

cerino ir nitroceliuliozės, galinti sukelti / paskatinti priverstinę detonaciją“ (*ibid.*). Beje, Malabou teksto vertėja į anglų kalbą pastebi, kad prancūzų kalboje *le plastic* labiau išreikštas ryšys tarp tų reikšmių, iš kurių jis, *plastiškumas*, yra kilęs – *plastiquage* ir *plastiquer*. Malabou teigia, kad plastiškumas, kurį ji turi galvoje, yra aiškiai įsivietinęs, lokalizavęsis tarp dviejų kraštutinių polių, tarp poliariškumo su jusline figūra, kuris yra įpavidalinimas forma (skulptūra arba plastiški objektai) – iš vienos pusės, ir visų formų destrukcijos (sprogimo) – iš kitos (žr. *ibid.*)

Taigi, viena vertus, plastiškumo sampratoje Malabou ypač svarbi hėgeliškoji nuoroda, kita vertus, Hegelio čia aiškiai nebepakanka – Hegelio plastiškumo sąvoką (sampratą) tenka nukreipti prieš Heideggerio destrukciją ir Derrida dekonstrukciją, pastarosiomis papildant patį plastiškumo supratimą.

Tad su Malabou ir prieš Malabou pabandydysime parodyti, *ar ir kaip* kitimo, transformacijos kaip plastiškumo idėja susijusi su šiuolaikinės ontologijos šerdimi.

Svarbu tai, kad Malabou plastiškumo suteikiama prasmė ypatinga ir tuo, kad jai plastiškumas gali reikšti galią anihiliuoti formą, kas sutelkta pačiame posakyje „plastiškas sprogimas“. Tačiau ne menkliau svarbu pabrėžti, kad ši galia anihiliuoti formą yra ne kas kita, kaip pačios *formos* galia, t. y. *autoplastiškumas*, – būtent jis įgalina bet kokią pasikeitimą ar transformaciją. Taigi, Malabou forma nėra „žalia“ materiali substancija, kuri gali būti „padaroma“ ir „perdaroma“, sugriauinama ar suardoma, t. y. sunaikinama kieno nors kito, pačios formos atžvilgiu transcendentinės jėgos. Pati forma save įgalina, tai yra – suteikia sau gebėjimą išpavidalinti, įgyti ir prarasti

formas. Malabou plastiškumą įžvelgia funkcionuojant įvairiausiose srityse – net tokiose kaip neuromokslai. O Malabou tekstų vertėja į anglų kalbą Carolyn Shread, paveikta Malabou plastiškumo sampratos, plastiškumą mato seniai funkcionuojant tekstų vertimuose.

Plastiškumo „idėjos“ išplėtimas iki jos pritaikymo neuromokslams, smegenų tyrimams yra, ko gero, pati radikaliausia ir labiausiai laiko dvasią atitinkanti Malabou nuostata. Tai ir naujausia jos plastiškumo idėjos implikacija, ženklinanti dabartinius Malabou tyrimus. Šia prasme plastiškumas yra „neapibrėžtis“ tarp fleksibilumo ir rigidiškumo, elastingumo ir patvarumo, fiksuotumo ir transformabilumo, tapatumo ir kintamumo, determinacijos ir laisvės (žr. Malabou 2008: 38–39). Taigi, plastiškumas yra ne vien tik lankstumas, jame esama ir rigidiškumo elemento, dėl ko plastiškumas nėra visiškai sutampantis su elastingumu, ir nereikia neapibrėžto (ar net begalinio) modifikabilumo. Smegenys yra plastiškos ta prasme, kad jos gali „pačios save diferencijuoti“ arba net „transdiferencijuoti“. Tai galime išskaityti ir Malabou *Ką daryti su mūsų smegenimis?* (*ibid.*). Tačiau, kita vertus, svarbu pastebėti, kad Malabou smegenų plastiškumą išreiškiantys bruožai – vystymasis, (savi)moduliacija, (savi)taisa gali būti suprantami filosofškai tik tada, kai pati filosofija traktuojama gana plačia prasme. Ir vis dėlto ne visos filosofinės „disciplinos“, jeigu jas svarstysime smegenų plastiškumo įprasminimo galimybės požiūriu, yra vienodo statuso. Plastiškumo sąvoka Malabou turi estetinę dimensiją (skulptūriškumą, tįsumą) tik tiek, kiek ji turi etinę (rūpesčio, gydymo, pagalbos, gelbėjimo) ir politinę (atsakomybės) dimensijas (žr. *ibid.*). Tačiau jeigu manysime, kad čia

tenka akcentuoti būtent etinę ir politinę dimensijas, būsime ne visai teisūs. Juk vis dėlto, kai Malabou kalba apie etinį rūpestį ar politinę atsakomybę, pirminę plastiškumą išreiškianti dimensija, be kurios nei politika, nei etika neveiktų, yra estetinė ta, matyt, pirmine jusliškumo prasme (kaip savi-skalpavimas, savi-skulptūrinimas).

Taigi vis dėlto pirmiausia plastiškumo šaknys yra filosofijoje. Plastiškumas gali būti kitas filosofijos istorijos vardas, o visi didieji filosofai yra plastiškumo meistrai.

Plastiškumas Malabou yra įsikūręs filosofijoje būtent kaip anihiliacinė formos galia. Būtų galima teigti, jog kai Malabou sako, kad plastiškumo konceptas palaipsniui įsigali kaip laikmečio, epochos stilius, ji kalba kaip tik apie šios anihiliacinės formos galios įsitvirtinimą.

Tačiau kaip tik šis plastiškumo „invariantas“, o sykiu pats jo „invariantiškumas“, santykis su kitais „plastiškumais“ bei jo išplėtimas iki pat neuromokslų ir kelia daugiausia kontroversijų. Manytume, kad būtent *formos* koncepto traktavimo Malabou filosofijoje analizė ir galėtų atsakyti į minėto išplėtimo pagrįstumo klausimą.

Taigi – kas apskritai yra *forma*? Vienas iš dabar jau įsitvirtinusios *formos* sąvokos atitikmenų, kaip žinoma, yra graikų kalbos žodis *morphe*. Bet graikų filosofai vartoja taip pat *skhēma* ir *èidos*, atitinkančius įsitvirtinusį vartosenoje *formos* konceptą. Tuo tarpu *forma* yra lotyniškas žodis. Kita vertus, galima prisiminti, kad *morphé* – tai juslinė forma, *skhēma* – tai būdas, kuriuo daiktas prezentuojasi, *èidos* – inteligibili forma.

Su *morphé* ir *forma* sąvokomis, kaip žinia, siejasi, yra bendrašakniai ir formos kismą nurodantys terminai – *metamorfozė* ir *transformacija*. Pastebėtina, kad abiem

atvejais pabrėžiamas *meta-*, *trans-* judesys, tai yra tam tikras *formos* peržengimas, įveika, transcendavimas. Dažniausiai manoma, kad šie judesiai, kaip įveikos judesiai, kaip tik ir nurodo vienos formos vartimą kita.

O kaip galėtume traktuoti transformacijos ir metamorfozės judesius Malabou filosofijoje? Kas čia yra peržengiama? Jau vien remiantis aptartomis Malabou nuostatomis matyti, kad čia peržengiama arba įveikiama yra ne kas kita, kaip tam tikra *konkrety* forma. Tačiau užbėgdami už akių galime pasakyti, kad autorę domina forma kaip tokia, pati forma. Ką galime pasakyti apie formos kaip tokios įveiką, jos anihiliaciją?

Tačiau pirmiausia tenka klausti – iš kur kyla pati ta transformatyvumo, metamorfiškumo potenciala, galia peržengti ar įveikti tam tikrą formą?

Malabou pirmiausia Hegeliu, bet ne tik juo, paremtas atsakymas ir yra tas, kad potenciala peržengti, anihiliuoti kyla iš pačios formos kaip tokios. Tai ir sudaro formos plastiškumą. Malabou tarsi savaime suprantama, kad šis *meta-*, *trans-* judesys kisme išreiškia vidinę formos (anihiliacinę) potencialą, arba plastiškumą.

Plastiškumo kaip formos anihiliacinės galios analizė Malabou filosofijoje yra atremta, netgi ir pradedama dviejų neigimų – dialektinio bei diferencinio (dekonstrukcinio) – analize. Šias Malabou vartojamas išraiškas norėčiau įrašyti į nihilizmo teorinių svarstymų kontekstą, nes manau, kad būtent ten ir yra jų vieta. Taigi, Malabou dialektiką ir skirties mąstymą laiko dviem neigimais, dviem neigimo variantais. O aš norėčiau atkreipti dėmesį, kad ir istoriškai, ir teoriškai dialektika nėra tiesiog neigimas, o tam tikras „pozityvus“ filosofinis metodas, paremtas klasikiniu neigimu. Kita vertus, dialektikai gali būti priešinamas nihiliz-

mas, kuris, savo ruožtu, gali būti atremtas į dvejopą neigimą: klasikinį arba *differance* tipo neigimą. Taigi, Malabou atžvilgiu tektų sakyti, kad dialektiką reiktų priešinti ne neigimui kaip *differance*, o svarstyti dialektinės ir nihilistinės strategijos santykio klausimą. Svarstyti, viena vertus, taip pat ir dialektiką laikant „pozityviai“ susijusia su neigimu, kita vertus – atsižvelgiant į tai, kad dialektikai kaip „neigimas“ priešinamas *differance* jos atžvilgiu yra tik viena nihilistinių opozicijų. O Malabou ima domėtis tik vieną šiuolaikinių nihilizmo variantų, paremtą neigimu kaip *differance*. Tuo tarpu dar tas pats Malabou peraiškinamas Hegelis savo dialektiką kaip mąstymo ir būties konflikto įveikos būdą priešpriešino visiems jo laiko nihilizmams, ypač romantiniam, kaip paremtiems klasikiniu neigimu, tuo įtvirtindamas dialektikos ir nihilizmo takoskyrą.

Tiesą sakant, pradėjusi kalbą apie du negatyvumus, Malabou dar nežino, ar juos supriešins, ji imasi juos tiesiog lyginti. Jos lyginimo akstinas yra ne kas kita kaip dviejų negatyvumų santykis su forma.

Ji kelia klausimą, „ar konfrontacijos erdvė tarp dviejų negatyvumų yra dialektinė, ar gryo sugretinimo erdvė. Kitais žodžiais, ar riba tarp dviejų neigimo sąvokų turinių – dialektinės ir diferencinės – yra nubrėžta sisteminančios tendencijos, tendencijos konfliktą sutelkti į formą, ar plyšiu, duobe gresia pats formos formavimas (*formation*)?“ (Malabou 2010: 6). Sekdama Lèvi-Straussu, ji tų dviejų negatyvumų svarstymą įrašo į užklausoje apie agonizmą tarp formų ir jų dislokacijos tarp sisteminės vienovės ir sistemos sprogo kontekstą. Ypač svarbus tokio įrašymo momentas yra negatyvumo problemos susiejimas su laiko problema. Tam Malabou pasitarnauja ir Hegelis, ir Heideggeris. Ji taikliai pastebi, kad „Hegelis

dirba su dviem/dviem [(in) on two times] laikais vienu metu“ (*ibid.*). „Visada prieš, visada po – toks yra ritmas, ženklinantis laiką mūsų vizito su Heideggeriu metu“, – tokia yra dar viena Malabou remarka (*ibid.*).

Malabou daro išvadą, kad bet koks negatyvumo mąstymas – dialektinis ar ne, visada atskleidžia bent jau du temporalumus. Nors kitos įvairios strategijos, kurios įima laiko diferenciacijas, visokio pobūdžio „ne“ sakymą veda į „loginę ir istorinę šizofreniją“, implikuoja tam tikrą „schizilogiją“, Malabou mano, kad jos siūlomas plastiškumas yra vienintelis, referuojantis į spontanišką fragmentų organizavimą. Ir, sakytume, kaip tik atsirėmimas į laikiškumą leidžia Malabou susieti dialektiką, destrukciją ir dekonstrukciją. Tačiau šis atsirėmimas į laikiškumą vis dėlto neužkerta kelio tokiam negatyvumo traktavimui, kai neatsižvelgiama į jo loginį ir ontologinį netapatumą.

Kad ir kaip būtų Malabou filosofijoje traktuojamas dialektikos santykis su negatyvumu, akivaizdu, kad pati plastiškumo samprata yra paremta anihiliacine formos galia. Tačiau kyla klausimas, ar šitaip grindžiama plastiškumo samprata nurodo į visas formas? O gal vadinamosios inteligibilios formos turi tam tikrą pirmenybiškumą prieš kitas, yra prioritetinės kitų atžvilgiu?

Malabou, pirmiausia nurodydama į Hegelį, jo plastiškumo „idėją“, siejamą ne su bet kokia, o su tam tikra forma, noromis nenoromis tarsi patvirtina tą įtarimą. Tačiau čia svarbu pereiti nuo Malabou prie paties Hegelio ir tuo tarpu dar sykį prisiminti, kokiaje vietoje ir kaip apie plastiškumą ima kalbėti Hegelis.

Kaip jau anksčiau atkreipėme dėmesį, Malabou ypač svarbu tai, ką Hegelis apie plastiškumą kalba *Dvasios fenomenologijos* Pratarinėje (Hegelis 1997: 73). O ten He-

gelis, kaip žinoma, kalba apie filosofinės ekspozicijos plastiškumą, kuris implikuoja (teiginio dalių) įprastinio santykio išjungimą iš propozicijos. Prieš šį pasąžą einančiuose puslapiuose Hegelis įsteigia skirtį / distinkciją tarp propozicijos, kuri išreiškia santykį tarp predikato ir subjekto, ir spekuliatyvios arba filosofinės propozicijos, kuri steigia skirtingo tipo ryšį tarp propozicijos narių. Vengtiną sunkumą, anot Hegelio, ir sudaro spekuliatyviojo ir rezonieriškojo mąstymo būdų supainiojimas, nors pats Hegelis rezonieriškajam mąstymui kaip tik ir priešina mąstymą, besiremiantį sąvoka (Hegelis 1997: 69–73).

Tačiau terminas *plastisch* Hegelio filosofijoje randamas ir kitame Malabou palyginti menkai aptariamame kontekste – pirmiausia, kai jis kalba apie dvi pagrindines meno formas ar stilius: antikinį ir modernųjį. Pirmojo pobūdis yra plastiškas, objektyvus, antrojo – romantiškas, subjektyvus.

Taip pat tektų pastebėti, kad terminas „plastiškas“ *Dvasios fenomenologijos* Pratarinėje, be kita ko, taip pat praplečia Malabou svarstomą „plastiškumo“ kontekstą – šis Hegelio teksto fragmentas nukreipia ir į epistemologinę problemą – tai, kas „plastiška“, t. y. filosofinė ekspozicija, reiškia tai, kas „objektyvu“, ji yra besiskirianti nuo to, kas „subjektyvu“.

Malabou gi pabrėžia, kad svarbiausias plastiškumo sąvokos nuotykis įvyksta Hegelio *Dvasios fenomenologijoje* dėl to, kad ši sąvoka „gali reikšti ir prezencijos (dabarties) pasiekimą, ir jos deflagraciją (sudeginimą), ir jos iškilimą (pasirodymą) (*emergence*), ir jos sproginimą“ (Malabou 2010: 8). Taigi, *Dvasios fenomenologijoje* plastiškumas reiškia ir sąvokos prezenciją, jos dabartį / esatį, ir jos istorišką, kontingentišką ją nušviečiančią ir išplaunančią formą.

Būtent dėl to filosofui (Malabou kalba apie save) įmanoma kaip kokiam mediatoriui ar muitininkui įsikurti metafizikos viduje (*in-between*), stengiantis tobulinti sąvokas.

Taigi remdamasi Hegeliu Malabou pabrėžia, kad „plastiškumas pasirodo kaip dabarties / prezencijos atkovojoimas, pradedant propozicijų – *membra disjectae* – subjektas-jungtis-predikatas – atskyrimu ir palyginimu“ (Malabou 2010: 8). Sykiu Malabou pastebi, kad subjektyvumo idėja gali konstitutiškai tik *sugrįždama* į save, ir niekaip negali tai įvykti, naiviai įsteigiant save neistoriniu gimimo judesiu. Taigi, *reformuoto*, re-formuoto subjekto idėja (apie kurią Malabou ir mano sukantis tą Hegelio *Dvasios fenomenologijos* pasąžą) jai ir atrodo esanti galutinė, pilnutinė dabarties, prezencijos išraiška. Bet, kaip jau buvo minėta ir ką Malabou mato anticipuojamu būdu glūdint ir Hegelio mąstyme, plastiškumas sykiu reiškia ir dabarties sugriovimą bei deflagraciją – t. y. subjektyvumas turi ir sprogstamąją (sprogdinamąją), anihiliacinę pusę. Juk pati spekuliatyvi propozicija taip pat seka iš visų (kitų) formų ištirpymo *a priori*. Taigi, Malabou teigia: „Plastiškumas [...] pasirodo man iš pat pradžių kaip *dabarties transformacijos ir destrukcijos bei dabarties struktūra*“ (*ibid.*: 9).

Tačiau plastiškumas, iškilęs Hegelio filosofijoje, negali likti ir pats nepatikrintas „plastiškumo“ idėja. Malabou kelia klausimą, ar plastiškumas atlaikys destrukciją ir dekonstrukciją. Taip referuodama į Heideggerį ir Derridą, Malabou kelia klausimą apie hėgelizmo, kaip reprezentuojančio plastiškumą, pavėluotumą / uždelstumą (*belated*), jo pavėluotą pobūdį. Šiuo tikslu ji svarsto erdvinį vėlavimą, šį svarstymą

nukreipdama į Heideggerį, bei laikinį vėlavimą – nukreipdama svarstymą į Derridą.

Referuodama į Heideggerį Malabou teigia, kad „plastinės erdvės sąvoka *vyravo visoje metafizinėje tradicijoje*. Toli gražu neapsiribodamas „estetinėmis“ valdomis, plastiškumas faktiškai yra „fizinės-technologinės erdvės modalumas, kuris iškyla modernybėje ir kuris prilygsta grynai geometrinei ar aritmetinei ekstensyvumo (tįsumo) apibrėžčiai“ (*ibid.*). Malabou apeliuoja į Heideggerio „atrastą“ ir pabrėžiamą kitą – ontologinę – erdviškumą kaip *das Räumen*. Erdvė, kurioje kūnas [*plastischer Körper*] gali užimti vietą, supriešinama su ontologine erdve. Šis ontologinis įerdvini-mas yra atvertis (*Entschlossenheit*).

„Iš pradžių šis įerdvinančios minties kaip atverties (*Entschlossenheit*) reikala-vimas pasirodo pakertantis / griauantis plastiškumą, grąžinantis jį prie išimtinai teisingos figūratyvos / perkeltinės ir skulptūriškai plastinės (*sculptural*) reikšmės“. Tačiau „įerdvinimas įtraukia įtrūkius erdvėje, tuo būdu pasmerktasis / išduotasis erdviškumas evakuojamas ir galutinai netenka savęs“ (*ibid.*: 10).

Taigi, metafizinio erdviškumo destrukciją, atliktą Heideggerio, Malabou mato kaip plastiškumo plastiškumą, kaip paties plastiškumo plastiškumo erdvinį įtvirtinimą, kaip erdvės, kurią gali užimti kūnas, transformavimąsi į *das Räumen*, į ontologinę erdviškumą.

Tuo tarpu Derrida *Gramatologijos* skaitymas Malabou verčia klausyti apie plastiškumo laikinį pavėluotumą. Ar plastiškumui nėra *per vėlai*? Tačiau sykiu su plastiškumo užklausa Malabou klausia, ar Hegelio dabarties sąvoka yra tokia atskirta nuo mūsų, tolimesnė gyvai minčiai, tolimesnė dabarties minčiai? Ar nėra taip, kad

plastiškumas – kaip dar viena metafizinė sąvoka, kaip paprasčiausia minties figūra ar skulptūra – praėjo, nunyko, jau sugriauta, jau dekonstruota?

Malabou pripažįsta, kad Derrida skaitymas ją išmokė taip žvelgti į visas sąvokas – toks esąs jų visų likimas. Tačiau dekonstrukciją atgręždama prieš ją pačią, arba – plastiškai ir nihilistiškai traktuodama pačią dekonstrukciją, Malabou teigia, kad „Dabarties / Esaties dekonstrukcija neiškyla kaip kažkas išoriška dabarties / esaties atžvilgiu, kaip įvykis ar atsitiktinumas, kuris pavėluotai ją paveikia; minėtieji įtrūkiai pirmapradiškai glūdi joje“ (*ibid.*). Taigi, dislokuojanti dekonstrukcijos jėga visada yra lokalizuota dekonstruojamos architektūros viduje. Taip Malabou dar syki pabrėžia sinchronišką santykį tarp formos pilnatvės ir anihiliacinės jos dislokacijos galimybės. O kai dėl dabarties / esaties dekonstrukcijos, tai griežtai kalbant dekonstrukcija neišsprogina dabarties / esaties, ji anihiliuoja *pačią sąvoką* atskleisdama jos pirmapradiį plyšį / įtrūkį (*crack*). Ši nuostata neprieštarauja ir Derrida, sakančiam, kad „dekonstrukcija neįvyksta po to, iš išorės. Ji visada jau veikia“ (Derrida 1976: 24).

Malabou pripažįsta, kad dėl pačios dekonstrukcijos „buvimo viduje“, plastiškumo uždelsimas / atidėjimas pasirodydavęs kaip struktūriškas, nepataisomas, neatitaisomas atidėjimas. Atrodė, kad plastiškumas kenčia nuo uždelsimo ne ryšium su kuo kitu, bet nuo uždelsimo santykio su savimi, neatitaisomo neatitikimo tarp jo metafizinės galios ir griuvėsių, išprovokuotų jo paties dekonstrukcijos.

Malabou kelia klausimą: „Ar atskleidžiant neredukuojamą plyšį (*gap*) tarp plastiškumo ir jo paties, šis uždelsimas taip pat ženklina plastiškumo neplastiškumą,

kliūtį / defektą, kuri(s) ryžtingai priešinasi formos lankstumui? Kaip gali plyšys – skylė / kiaurymė, praskiepas, išpjova – iš tikrųjų būti „plastiškas“? Derrida nedvejoja, kad gali. Tuo tarpu Malabou, dekonstrukciją nukreipdama prieš ją pačią, sako, kad „savi-dekonstrukcijos tendencija filosofijoje, šis įerdvinimas ir temporalizacija, kuri nulemia dabarties neredukuojamą skirtį / skyrimąsi nuo jos pačios, nesutapimų su savimi žaismė, atitinka „rašto“ formą, „pėdsako“ judėjimą, bet *ne formos formą*“ (Malabou 2010: 11).

Taigi, prieš Heideggerio destrukciją ir Derrida dekonstrukciją Malabou nukreipia Hegelio *formos* plastiškumą, *raštą* ir *pėdsaką* imdama laikyti transformabiliomis formomis. Derrida de(kon)strukcija atskleidžia, kad pėdsakas neišvedamas / nekyla iš dabarties, jis eina prieš dabartį / esatį, jis visada priešaky to, ką seka, visada pirmapradiškesnis nei forma, suponavusi palikti pėdsaką. Jis negali būti pamatytas ir iš jo nelaukiama savęs prezentavimo. Tuo tarpu, anot Malabou, įsitikinimą *rašto prezencijos neįmanoma galimybe* kaip tik sukelia plastiškumo konfrontacija su pėdsaku (žr. *ibid.*). Plastiškumo ir grafiškumo elementai ima konfrontuoti tarpusavyje ir signalizuoti rašto transformaciją. Tad Malabou rašto pakeitimą plastiškumu iškelia kaip paties plastiškumo realizacijos idėją. Sykiu ji klausia, kokiomis sąlygomis tai gali įvykti?

Apžvelgdama, ką darė nuo pat pradžių daugelyje savo kūrinių, Malabou teigia, kad rašto pakeitimą plastiškumu ji realizavo kaip paties Derrida iškeltą rašto prasmės *perkėlimą* (*displacement*), modifikaciją ar mutaciją. Ar tai nėra rašto sąvokos plastiškumas? „Ar tai nebuvo ypatingas šios sąvokos gebėjimas *deformuotis* ir *reformuotis*, kaip ir *sprogti* jos reikšmei ar pirmapradei

formai?“ (*ibid.*). Raštas tad kaip plastiškas turi plastiškai atverti „platesnę“ savo reikšmę. Bet nesunku pastebėti, kad dabar jau *plastiškumas* yra tai, kas *eina priekyje*, reikšmės formavimo linkme, jis „negali būti redukuojamas į inkorporacijos logiką arba esaties erdvėje prasmingą skulptūrą, nes jis yra tai, kas atveria erdvę kitybei, *priversdamas slinkti link savo kito: plyši*“ (*ibid.*).

Sykiu plastiškumą Malabou iškelia kaip vadinamąją varančiąją schemą (*motor scheme*), taip įvesdama vieną svarbiausių savo konceptų. Visos mintys reikalauja schemos, – mano Malabou. Tai racionaliosios vaizduotės sukurtas motyvas, įgalinantis ją atverti duris tam tikrai epochai ir atrasti jos teikiamas egzogenines perspektyvas. „Mąstyti visada yra schematizuoti, eiti nuo sąvokos prie egzistavimo, transformuoti sąvokai suteikiant egzistavimą. Taigi, Hegeliui specifinis singularumo judesys yra tai, kad jis schematizuoja patį save: „singularus individualumas yra, jo paties terminais, kategorijos perėjimas nuo jos sąvokos prie išorinės tikrovės; tai yra grynoji schema [das reine Scheme]“ (*ibid.*: 13–14). Šitaip Kanto, įvedusio į filosofinę apyvertą ir produktyviai išnaudojusio *schemos* idėją, akimis žvelgdama į Hegelį, Malabou ne tik aktualizuoja mąstymo schematizmo nuostatą, sakytume, ji patį schematizavimo judesį iškelia iki epochinės idėjos formavimo judesio rango.

Tad dabar ta „varančiąja schema“ Malabou ima laikyti plastiškumą. Dar syki referuodama į Hegelį ji teigia, kad (Hegeliui) sąvoka, būdama aprūpinta pirmaprade plastiškumo galia, gali suteikti ir įgyti savo pačios juslines figūras, savo pačios prasmingus vaizdinius. Tačiau Hegelis susaisto tą produktyvią veiklą su aktualių Istorijos judėjimu. Istorija ir „pagalbos linija“ talkina

viena kitai. Viena negali be kitos. Sąvokų kūryba niekada nėra grynai transcendentiška. Be istorinio būtinumo, kuris jai padeda, schema neturi ateities“ (*ibid.*: 13–14).

Šitaip į sąvokos formą nukreiptas plastiškumas tampa būtina „motorine schema“ ir Hegelio, Heideggerio bei Derrida skaitymui. Bet Malabou priešinasi „motorinės schemos“ palaikymui *Zeitgeist*. Plastiškumas jai visų pirma yra „tik“ negatyvus fokusavimasis į dialektiką, destrukciją ir dekonstrukciją, atsiskleidžiantis kaip savi-transformacija ir metamorfozė.

Tačiau čia paaiškėja, jog plastiškumas, kad ir kaip netikėta, pačios Malabou nėra laikomas jos tyrimo objektu. Tikrasis jos tyrimo objektas yra metamorfiškoji struktūra. Metamorfiškosios struktūros paiešką Malabou nukreipia pirmiausia į filosofiją, kalbėdama apie „filosofijos metabolizmą“; metamorfiškumo paiešką signalizuoja ir tai, kad skaitydama Heideggerį ji nuolatos vartoja „absoliutaus ontologinio mutabilumo“ sąvoką.

Apibendrinami į formos santykio su negatyvumu nukreiptą Malabou filosofijos rekonstrukcinę analizę, galime teigti, kad jos plastiškumo kaip „motorinės schemos“ projekcija į Vakarų mąstymą patvirtina filosofijos apskritai ir ontologijos transformatyvumą, metamorfiškumą, orientuotą į filosofinę formą – sąvoką. Tačiau, pasiremami jos knygos *Akidentiškumo ontologija* mintimi, galime tarti, kad transformacija Malabou mąstyme niekada negriauna tapatumo, bet ji kaip tik patvirtina. Ne tik filosofijos, bet ir „kūniškos ar psichinės transformacijos nedaro nieko kita, kaip tik iš naujo įgalina tapatumo permanenciją, ji sukarikatūrinamos ir fiksuodamos, bet niekada jam neprieštaraujamos. Jos niekada negriauna tapatumo“ (Malabou 2012: 1).

Post Scriptum

Šis neabejotinai dialektinis Malabou požiūris gali būti kiek suproblemintas prisiminus du autorius.

Štai Bernhardas Stiegleris abejoja, sakytume, pagrindine Malabou išeities pozicija – jos teise plastiškumą padaryti centrine Hegelio filosofijos sąvoka:

„Malabou padaro plastiškumą svarbiausia Hegelio sąvoka. Bet plastiškumas yra galimas tik pereinant per jo įtvirtintą ir fiksuotą eksteriorizaciją. Plastiškumas yra galimas tik pereinant per fiksaciją, kuri yra raštas, be kurio negali būti jokio skaitymo. Pereinant per raštą, kuris yra specifinis technikos tapimo gramatizacija momentas. Hėgeliškasis ir post-hėgeliškasis plastiškumas yra KONSTITUOTAS (ir destituotas / netekęs) jo „neorganinio(-ių) momentų(-o)“, kaip sako Hegelis“ (Stiegler 2012: 189–190).

Mano didžiausias priekaištas Malabou būtų susijęs su dviem dalykais. Viena vertus – patrauklios plastiškumo idėjos darymas „motorine schema“. Čia noriu pakartoti iš esmės tą patį argumentą, kurį pateikia Stiegleris, tačiau papildydama jį „motorinės

schemas“ radimosi kritika. Kitas priekaištas būtų susijęs su dialektikos ir nihilizmo suplakimu. Vis dėlto manau, kad tai labai priešingos strategijos. Tiesa, nėra negalima dialektikoje ieškoti negatyvaus judesio vietos, taip susiejant dialektiką su nihilistine sąmone. Šiaip ar taip, svarbu klausti apie paties negatyvumo pobūdį, apie neigimo judesio prasmę pačioje dialektikoje. Tuo tarpu skirtingas mąstymą, diferenciaciją kaip negatyvumą ištirpdydama dialektikoje, „dialektiškai“ skaitydama Derrida, Malabou pasiekia tik *formalų* tokio tipo negatyvumo įrašymą į dialektinį kontekstą. Bet gal tai ir yra jos tikslas? Ta proga galima pasakyti, kad kur kas didesnę pastangą signalizuotų negatyvumo radikalizavimas pačioje dialektikoje. Manytume, kad būtent tai ir daro kitas, beje, nuolatos kritikuojamas Malabou, autorius, kurio filosofinės nuostatos galėtų būti nukreiptos ir prieš pačią Malabou. Tai – Giorgio Agambenas. Jis „plastiškai“ žvelgia į pačią negatyvumo idėją, ne tik nematydamas galimybės jos dialektizuoti, bet kaip tik radikalizuodamas negatyvumą ne vien nihilistinėje Heideggerio, bet ir dialektinėje Hegelio filosofijoje (Agamben 2008).

LITERATŪRA

Agamben, G., 2008. *Il linguaggio e la morte*. Torino: Einaudi editore.

Canguilhem, G., 1970. *Dialectique et Philosophie du Non* ches Gaston Bachelard. In: *Études d'histoire et de philosophie des sciences*. Paris: Vrin.

Derrida, J., 1976. *Of Grammatology*. Transl. by Gayatri Chakravorty Spivak. Baltimore: Md.: The Johns Hopkins University Press.

Derrida, J., 2006. *Apie Gramatologiją*. Iš pranc. k. vertė Nijolė Keršytė. Vilnius: Baltos lankos.

Hegel, G. W. F., 1969–1971. *Vorlesungen über die Philosophie der Religion I*. In: *Werke in 20 Banden*. Band. 16. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.

Hegel, G. W. F., 1975. *Wissenschaft der Logik. I*. Berlin: Akademie Verlag.

Hegel, G. W. F., 1983. *Lezioni sulla filosofia della religione*. Vol. I. Bari: Laterza.

Hegel, G. W. F. 1997. *Dvasios fenomenologija*. Iš vok. k. vertė A. Šliogeris. Vilnius: Pradai.

Hegel, G. W. F., 2001. *Filosofijos istorijos pasakaitos (II)*. Iš vok. k. vertė A. Lozuraitis. Vilnius: Alma littera.

Malabou, C., 2005. *The Future of Hegel. Plasticity, Temporality and Dialectic*. Transl. by Lisabeth During. London and New York: Routledge. Taylor & Francis Group.

Malabou, C., 2008. *What Should We Do With Our Brain?* Transl. by Sebastian Randt. New York: Fordham University Press.

Malabou, C., 2010. *Plasticity at the Dusk of Writing. Dialectic, Destruction, Deconstruction.* Transl. by Carolyn Shread. New York: Columbia University Press.

Malabou, C., 2012. *Ontology of the Accident. An Essay on Destructive Plasticity.* Transl. by Carolyn Shread. Cambridge: Polity Press.

Stiegler, B., 2012. *États de choc. Bêtise et savoir au XXI siècle.* Edition Niveau.

TRANSFORMATIONS OF ONTOLOGY: FORM AND NEGATIVITY

Rita Šerpytytė

Abstract. The paper raises the question whether and to what extent is it possible to talk, on the one hand, about the identity of ontology, and, on the other hand, about its transformations. This problem is discussed by reconstructing the concept of plasticity in Malabou's philosophy. Such reconstruction is carried out by focusing on the relationship between form and negativity, which is quintessential for the same idea of plasticity.

It is shown that the analysis of plasticity as an annihilating power of form in Malabou's philosophy is based on the separation of two negations – dialectical and differential (deconstructive) one. However, such an analysis does not disclose the difference between logical and ontological aspects of negation (negativity). Meanwhile, taking into account the logical and ontological non-identity of negation (negativity), the main task is not to consider dialectics in opposition to *différance*, but rather to examine the very question of relationship between the dialectical and nihilist strategies.

This insufficiently articulated and controversial approach to the relationship between dialectics and negation becomes, in Malabou's philosophy, the open problem of the very form of plasticity.

The reconstructive analysis of Malabou's philosophy directed to the relationship between form and negativity, reveals the transformability and metamorphability focused on philosophical form – concept. However, for Malabou, transformation never destroys identity, but just confirms it.

Keywords: form, negativity, plasticity, nihilism, Malabou, Hegel

Įteikta 2014 m. rugsėjo 15 d.